

**МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ:
ПЕРСПЕКТИВИ ТА СПОСОБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ****MORAL AND LEGAL ASPECTS OF MEDICAL SECRET IN UKRAINE:
PROSPECTS AND WAYS OF IMPROVEMENT**

**Лугіна Н.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Університет державної фіскальної служби України**

**Горбань С.Ю., студентка магістратури
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України**

У статті проаналізовано нормативно-правову базу інституту лікарської таємниці в Україні. Визначено поняття лікарської таємниці та забезпечення ефективного регулювання відносин, що виникають у галузі охорони здоров'я. Проаналізовано морально-етичні аспекти лікарської таємниці в Україні та наведена юридична відповідальність за порушення її дотримання.

Ретельно провівши аналіз вітчизняного законодавства визначено випадки, при яких лікарська таємниця може бути розголошена без згоди особи або її законних представників, які наведені в даній статті. Виявлено, що на даному етапі розвитку в Україні лікарська таємниця забезпечується більше моральними нормами ніж правовими гарантіями. Тому що, ст. 145 КК України, відповідно до якої передбачена відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці в Україні залишається майже не затребуваною. Хоча, на даний момент, через ситуацію поширення коронавірусної хвороби в світі загалом, та в Україні зокрема, багато медичних працівників притягуються до відповідальності за розголошення лікарської таємниці. Виникає безліч питань щодо даної ситуації, тому у статті проаналізовано неефективної судової практики в нашій державі, прослідковуються певні недосконалості.

В даній роботі, досліджуючи інститут лікарської таємниці застосовано міжнародний досвід. Взірцем для наслідування організації охорони здоров'я та нормативно-правового забезпечення інституту лікарської таємниці багатьма фахівцями вважається Німеччина та Сполучені Штати Америки. Визначено основні аспекти лікарської таємниці, які варто перейняти з міжнародного досвіду українським законодавцям.

Виявлено, що знання юристів та медиків про особливості морально-правових аспектів щодо питання збереження лікарської таємниці дуже важливі. На нашу думку, причинами порушення лікарської таємниці є незнання законодавства та нерозуміння шкоди, яку можна завдати якщо порушувати принцип конфіденційності. Наведені шляхи удосконалення кримінального законодавства, тому що внаслідок неефективної судової практики в нашій державі, прослідковуються певні недосконалості.

Ключові слова: інститут лікарської таємниці, лікарська таємниця, кримінальне законодавства, юридична відповідальність, морально-етичні аспекти, медична діяльність.

The article analyzes the regulatory framework of the Institute of Medical Secrecy in Ukraine. The concept of medical secrecy and ensuring the effective regulation of relations arising in the field of health care are defined. The moral and ethical aspects of medical secrecy in Ukraine are analyzed and the legal responsibility for violation of its observance is given.

After a careful analysis of domestic legislation, cases have been identified in which medical secrecy may be disclosed without the consent of the person or his legal representatives, which are listed in this article. It was found that at this stage of development in Ukraine, medical secrecy is provided more by moral norms than by legal guarantees. Because, Art. 145 of the Criminal Code of Ukraine, according to which liability for illegal disclosure of medical secrets in Ukraine remains almost unclaimed. Although, at the moment, due to the situation of coronavirus disease in the world in general, and in Ukraine in particular, many health professionals are prosecuted for disclosing medical secrets. There are many questions about this situation, so the article analyzes the current domestic legislation on the prevention of the spread of COVID-19 and the processing of personal data at the time of quarantine.

In this work, researching the institute of medical secrecy applied international experience. Germany and the United States are considered by many to be role models for the organization of health care and regulatory support for the institution of medical secrecy. The main aspects of medical secrecy that should be adopted from the international experience of Ukrainian legislators are identified.

It was found that the knowledge of lawyers and physicians about the peculiarities of moral and legal aspects of the issue of medical secrecy is very important. In our opinion, the reasons for violating medical secrecy are ignorance of the law and misunderstanding of the damage that can be caused if the principle of confidentiality is violated. There are ways to improve criminal law, because due to inefficient judicial practice in our country, there are some imperfections.

Key words: institute of medical secrecy, medical secrecy, criminal legislation, legal responsibility, moral and ethical aspects, medical activity.

Постановка проблеми. В усі часи однією з найбільш цінностей була і залишається інформація. А слабкі сторони людини, мабуть, ніхто не знає краще лікуючого лікаря. Ще з давніх часів лікарі робили все, щоб інформація про пацієнта не потрапила б у чужі руки. Головним законом України, а саме Конституцією (ст. 3) встановлено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю та обумовлена потребою належної правової охорони права на медичну допомогу, важливою складовою якого є лікарська таємниця» [1]. У сучасному українському суспільстві особливої уваги набуває питання щодо забезпечення та захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Дане питання актуальне в медичній діяльності. У широкому розумінні, медицина не лише сприяє реалізації прав пацієнтів, але й є джерелом

обмеження та порушення цих прав. У даному контексті варто розглянути інститут лікарської таємниці, визначити її поняття та забезпечення ефективного регулювання відносин, що виникають у галузі охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень. Деяким аспектам функціонування та збереження лікарської таємниці, зокрема її змісту та засобом охорони приділили увагу вітчизняні та іноземні дослідники, але українські реалії мають низку проблем, які потребують наукового висвітлення. Над проблемами регулювання та забезпечення інституту лікарської таємниці працювали наступні науковці: Ю.Н. Аргунова, С.Г. Стеценко, О.П. Махник, Дж.В. Берг, І.В. Смолькова, В.М. Лопатін, А.І. Марущак, І.Л. Бачило, І.Л. Петрухін, Є.В. Кузьмічова, І.В. Шапковська, Т.В. Заварза та багато інших.

Метою статті є аналіз інституту лікарської таємниці, її морально-правові аспекти, юридична відповідальність

за порушення її дотримання, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у відповідній частині.

Виклад основного матеріалу. Вперше положення про лікарську таємницю чітко сформувався у клятві Гіппократа: «Що б при лікуванні – також без лікування – я не побачив чи не почув стосовно життя людського з того, що не потрібно коли-небудь розголошувати, я змовчу про те, рахуючи подібні речі таємницею» [2, с. 88]. Конституція України (ст. 32) встановлює «заборону втручатися в сімейне та особисте життя, а також передбачає, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди не допускається, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [1].

При зверненні до лікаря пацієнт розраховує на дотримання медичним працівником конфіденційності щодо отриманих під час надання медичної допомоги відомостей. Нерідко зустрічаються випадки, коли провівши огляд хворих у палаті, лікар не запитуючи про згоду оголошує результати огляду, лабораторні дослідження та діагноз у присутності інших пацієнтів. Після операції хірург надає інформацію щодо оперативного втручання та перспектив одужання без врахування волі хворого, його близьким та родичам. Медичний персонал, який відповідає на телефонні дзвінки, надає інформацію людям, що представилися як члени родини. Багато телепрограм демонструє шоу з використанням конфіденційної та медичної інформації, тому морально-етичні принципи псується. Взагалі таких випадків на сьогодні існує безліч. Але більшість лікарів навіть не задумуються над тим, що розголошення інформації без згоди пацієнта вважається прямим порушенням прав щодо конфіденційності інформації про стан його здоров'я.

На сьогоднішній день морально-етичні норми закріплені в «Клятві лікаря», що затверджена Указом Президента України від 15.06.1992 р. № 349, в якій сказано: «... зберігати лікарську таємницю, не використовувати її на шкоду людині... Вірність цій Клятві присягаю пронести через усе своє життя» [3].

На нашу думку, під лікарською таємницею слід розуміти відомості про медичний огляд, його результати та хворобу, інтимну та сімейну сторони життя пацієнта, які не підлягають оголошенню.

За незаконне розголошення лікарської таємниці передбачена кримінальна відповідальність за ст. 145 КК України, відповідно до якої: «умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки, – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років» [4].

Пацієнт має право на таємницю інформації про стан свого здоров'я та діагноз, який йому встановлено при обстеженні. Згідно ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я: «медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків» [5]. Отже, лікар зобов'язаний дотримуватися лікарської таємниці, та розповсюджувати її лише за умови отримання згоди пацієнта.

Ретельний аналіз вітчизняного законодавства дозволяє визначити випадки, при яких медична таємниця може

бути розголошена без згоди особи або її законних представників, а саме:

в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч. 2 ст. 34 Конституції України) [1];

при медичному обстеженні наречених, які зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я (ст. 30 Сімейного кодексу України) [6];

при організації надання психіатричної допомоги особі, яка страждає важким психічним розладом, (ч. 4 ст. 6 Закону України «Про психіатричну допомогу») [7];

у разі надання допомоги неповнолітньому, який не досягнув віку 14 років та особі, яка визнана недієздатною в установленому законом порядку, з метою інформування її батьків (усиновлювачів) або її законних представників (ч. 2 ст. 285 Цивільного кодексу України; ч. 2 ст. 39, ч. 1 ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я) [8, 5];

при проведенні дізнання, досудового слідства або судового розгляду, у зв'язку з письмовим запитом особи, яка проводить дізнання (слідчого, прокурора чи суду) (ч. 4 ст. 6 Закону України «Про психіатричну допомогу»; ч. 5 ст. 14 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними») [9-10];

у разі надзвичайних подій і ситуацій, що становлять загрозу здоров'ю населення, санітарному та епідемічному благополуччю, з метою інформування органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби (ч. 2 ст. 26 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»; п. 6 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення») [11-12];

при загрозі поширення інфекційних захворювань, ухиленні від обов'язкового медичного огляду або щеплення проти інфекцій встановленого переліку, з метою усунення підприємствами, установами та організаціями, за поданням відповідних посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби від роботи, навчання, відвідування дошкільних закладів осіб, які є носіями збудників інфекційних захворювань, хворих на небезпечні для оточуючих інфекційні хвороби, або осіб, які були в контакті з такими хворими, а також осіб, які ухиляються від обов'язкового медичного огляду або щеплення проти інфекцій переліку яких встановлюється центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я (ч. 2 ст. 26 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»; п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про за забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення») [11-12];

у разі виявлення ВІЛ-інфекції у неповнолітніх віком до 18 років, а також в осіб, визнаних в установленому законом порядку недієздатними, з метою повідомлення про це батьків або інших законних представників зазначених осіб (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ») [13];

у разі звільнення хворого на туберкульоз з місць позбавлення волі (арештного дому) установа виконання покарань, в якій такий хворий відбував покарання, інформує його про стан здоров'я та необхідність продовження лікування за обраним місцем проживання чи перебування, а також повідомляє про клінічну та диспансерну категорію його захворювання відповідний протитуберкульозний заклад (ч. 2 ст. 18 Закону України «Про протидію захворюванню на туберкульоз») [14].

На сьогоднішній день ситуація з коронавірусом породжує багато питань у медіапросторі: Як писати про хворих

людей? Чи можна зазначати прізвище та фото хворого? Яку інформацію можна зазначати, а яку ні? В таких ситуаціях варто пам'ятати, що інформація про здоров'я людини обмежена в доступі. Її не можна збирати та використовувати просто через цікавість чи заради підвищення рейтингів.

За незаконне збирання і поширення інформації про здоров'я особи може настати відповідальність, передбачену ст. 182 Кримінального кодексу України (Порушення недоторканості приватного життя).

Водночас, ч. 1 ст. 29 Закону України «Про інформацію» «дозволяє поширювати інформацію з обмеженим доступом, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення» [15].

18 квітня, набув чинності закон «Про внесення змін до закону «Про захист населення від інфекційних хвороб» з приводу запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Відповідно до закону «на період карантину через COVID-19 і протягом 30 днів з дня його скасування дозволяється обробка персональних даних без згоди особи (в тому числі даних, що стосуються стану здоров'я, місця госпіталізації або самоізоляції, прізвища, імені, по батькові, дати народження, місця проживання, роботи (навчання)), з метою протидії поширенню коронавірусу» [16]. Використання цих даних дозволено виключно з метою здійснення протиепідемічних заходів, та протягом 30 днів після закінчення карантину дані підлягають знеособленню або знищенню.

«У рішенні про встановлення карантину може визначитися особливий порядок обліку, реєстрації та обміну інформацією про випадки захворювання в період карантину. Особи, винні в неправомірному розголошенні інформації, притягуються до відповідальності в порядку, встановленому законом» [16], – сказано в документі.

Деякі журналісти вважають, що прізвища та інші персональні дані хворих є суспільно важливою інформацією, а отже можуть вільно поширюватися. Але таке твердження не відповідає дійсності. Посилання на суспільну значущість персональних даних не є універсальним правилом, а є винятком, який звільняє від відповідальності лише в окремих випадках. Наприклад, коли повідомлення про конкретного хворого, який уникає обсервації або в інший спосіб створює загрозу для суспільства, дозволить запобігти поширенню інфекції. Водночас варто пам'ятати, що знеособлена інформація, яка не містить персональних даних і не дозволяє встановити особу хворого, може розміщуватися в засобах масової інформації і не порушує вимог законодавства.

Досліджуючи інститут лікарської таємниці, також варто звернутися до міжнародного досвіду. Взірцем для наслідування організації охорони здоров'я та нормативно-правового забезпечення інституту лікарської таємниці багатьма фахівцями вважається Німеччина. За своєю Конституцією Німеччина є федеративною державою та визначає певні права за територіальними одиницями (землями), а також за державою в цілому.

До медичного законодавства, стосовно якого є норми як федерації, так і земель відносяться: заходи проти особливо небезпечних інфекцій; допуск до медичної діяльності; обіг лікарських засобів та наркотичних лікарських препаратів тощо» [17, с. 51-52].

О.П. Махник при аналізі історії німецького законодавства про лікарську таємницю стверджує, що німецьке законодавство забороняло лікарям повідомляти довірені їм відомості при виконанні професійних обов'язків. Якщо лікар запрошений як свідок, то йому надається право відмовитися від дачі показів, якщо пацієнт, якого він лікував, не дав йому на це дозволу» [18, с. 126].

Українським законодавцям варто перейняти з німецького досвіду та імплементувати наступне:

запровадження обов'язкового медичного страхування, яке підвищило б соціальні гарантії та страховий захист громадян України;

розкрити деталі відповідальності осіб, які порушили вимоги щодо збереження лікарської таємниці стосовно пацієнта;

вдосконалити процедури документального оформлення згоди пацієнта на медичне втручання.

Для багатьох країн взірцем демократичних засад з повагою до прав та законних інтересів громадян є Сполучені Штати Америки. Дану країну характеризують чіткі орієнтири на підтримку та розвиток та приватної медицини.

На думку дослідника проблематики лікарської інформації в США Дж.В. Берг, захист конфіденційності в штатах істотно різниться. Декілька штатів мають всебічне законодавство про конфіденційність, деякі контролюють розкриття інформації про здоров'я, розробляючи детальні правила, що торкаються всього: від інформації про конкретне захворювання до записів про автопсію. Деякі штати утримуються від встановлення правил, що потребують загальної конфіденційності, і просто на законодавчому рівні закріплюють окремі виключення, виходячи з розуміння, що захист інформації про здоров'я загальним правом є достатнім» [19, с.172].

На нашу думку, досвід США стосовно інституту лікарської таємниці буде дуже корисний для України по таким причинам, як феномен «правди в очі» (пацієнту надається повна та правдива інформація про його стан здоров'я та подальші перспективи) та високий рівень правової свідомості лікарів та пацієнтів, на що варто звернути увагу вітчизняним законодавцям.

Виявлено, що на даному етапі розвитку в Україні лікарська таємниця забезпечується більше моральними нормами аніж правовими гарантіями. Тому що, ст. 145 КК України [4], відповідно до якої передбачена відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці в Україні залишається майже не затребуваною. За останні роки в Україні до кримінальної відповідальності за розголошення медичної таємниці лікарі та інші медичні працівники майже не притягувалися. Хоча, на даний момент, через ситуацію поширення коронавірусної хвороби в світі загалом, та в Україні зокрема, багато медичних працівників притягуються до відповідальності за розголошення лікарської таємниці.

Висновки. Отже, знання юристів та медиків про особливості морально-правових аспектів щодо питання збереження лікарської таємниці дуже важливі. На нашу думку, причинами порушення лікарської таємниці є незнання законодавства та нерозуміння шкоди, яку можна завдати якщо порушувати принцип конфіденційності. Прогалини в освіті медиків потрібно вирішувати вже під час навчання в університеті, пізніше на курсах підвищення кваліфікації та науково-практичних конференціях. Варто погодитися з тими фахівцями, які наполягають на створенні та прийнятті Медичного кодексу України, в якому детально були б врегульовано питання щодо лікарської таємниці. Можливо, це підвищило б ефективність даного інституту без страху майбутніх помилок.

Внаслідок неефективної судової практики в нашій державі, прослідковуються певні недосконалості законодавства, тому кримінальне законодавство пропонуємо трішки удосконалити наступним шляхом:

прийняття відповідних змін до законодавства України, що містили б вичерпне визначення поняття «лікарська таємниця» (ст. 40 «Лікарська таємниця» Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» не містить такого визначення);

внесення змін до статті 145 Кримінального Кодексу України в частині підвищення розмірів санкцій за незаконне розголошення лікарської таємниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : офіц. Текст. Київ : КМ, 2019. 96 с.
2. Гиппократ. Избранные книги / перевод с греческ. проф. В. И. Руднева. Москва, Сварог, 1994. 736 с.
3. Про Клятву лікаря: Указ Президента України від 15.06.1992 р. № 349. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349/92> (дата звернення: 23.05.2020).
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 23.05.2020)
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України 19.11.1992 р. № 2801-XII. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 24.05.2020).
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 25.05.2020).
7. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14> (дата звернення: 25.05.2020).
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25.05.2020).
9. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14> (дата звернення: 25.05.2020).
10. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними: Закон України від 15.02.1995 р. № 63/95-ВР. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр>. (дата звернення: 25.05.2020).
11. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. Дата оновлення: 18.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-14> (дата звернення: 25.05.2020).
12. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-XII. Дата оновлення: 04.10.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12> (дата звернення: 25.05.2020).
13. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України від 12.12.1991 р. № 1972-XII. Дата оновлення: 05.12.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12> (дата звернення: 25.05.2020).
14. Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз: Закон України від 05.07.2001 р. № 2586-III. Дата оновлення: 28.12.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2586-14> (дата звернення: 25.05.2020).
15. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Дата оновлення: 21.12.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 24.05.2020)
16. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення лікування коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 539-IX. Дата оновлення: 18.05.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539-20> (дата звернення: 25.05.2020)
17. Беске Ф., Халлауер И. Здравоохранение Германии. Система – Достижения – Перспективы развития: пер. с нем. / научн. ред. О. П. Щепин. ООО «Лабпресс», 2012. 288 с.
18. Махник О. П. Из истории врачебной тайны *Научные труды II Всероссийского съезда (Национального конгресса) по медицинскому праву. Россия (Москва, 13-15 апреля 2015 г.)*. Москва, 2015. С. 124-129.
19. Берг Дж. В. «Говорить или не говорить»: этика и закон о конфиденциальности медицинской информации Современное медицинское право в России и за рубежом : сб. науч. тр. / отв. ред. : Дубовик О. Л., Пивоваров Ю. С. Москва : ИНИОН, 2003. С. 162-180.